

KECSKÉS D. GUSZTÁV

Franciaország, Közép–Kelet–Európa és Magyarország Georges Pompidou elnöksége idején, 1969–1974*

Charles de Gaulle kudarca az 1969. áprilisi népszavazáson, majd lemondása a köztársasági elnökségről megdöbbenést keltett a szovjet blokk országainak kormányzati köreibben. A tábornok függetlenségi politikájának és térségünk irányában tett gesztusainak ugyanis nagy jelentőséget tulajdonítottak. A Szovjetunió és a csatlósállamok propagandaszerzei hangot is adtak a folytatás iránti kétségeiknek. Ezért nem meglepő, hogy örömmel kommentálták a gaullista elveket valló Georges Pompidou győzelmét az 1969. júniusi elnökválasztáson. Pompidou ugyanis a folytonosságot képviselte számukra.¹ A magyar külügy például megértéssel fogadta azt is, hogy az elnöki hatalomváltást követő néhány hónapban a francia kormányzat teljes passzivitást mutatott térségünk iránt.²

A közép-kelet-európai államok és Franciaország kapcsolatában több tényező is a változatlanságot ígérte. A régió országainak vezetőivel folytatott tárgyalásokon a francia vezetők nyomatékosan hangsúlyozták, hogy De Gaulle aktív „keleti politikája” továbbra is érvényesül. Még az 1968-as csehszlovákiai eseményeket közvetlenül követő időben sem adták jelét annak, hogy a kapcsolatok tudatos rontására törekednének. Sőt, minden lehetséges fórumon hangsúlyozták, hogy a kelet–nyugati

* Az itt közölt cikk *Franciaország Közép–Kelet–Európa politikája 1918-tól napjainkig* című, az OM NKFP 5/020/2001. számú projekt keretében készült tanulmányom (Megjelent: *Grotius. A Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézetének Tudományos Folyóirata*: <http://www.grotius.hu>) Georges Pompidou elnökségének időszakával foglalkozó részlete alapján készült.

¹ Thomas SCHREIBER: *Les actions de la France à l'Est ou Les absences de Marianne* (Franciaország akciói Keleten, avagy Marianne távollétei). Paris-Montréal, L'Harmattan, 2000. 123.

² Magyar Országos Levéltár (a későbbiekben: MOL): XIX-J-1-j, 1969, 38. doboz, Franciaország, 1-00769/3/1969 (1969. december 8.), a Külügyminisztérium XI. Területi Főosztályának feljegyzése, *A magyar-francia politikai kapcsolatok*.

kapcsolatok fejlesztésében érdekeltek.³ A korábbi külpolitikai irányvonal folytatásának tekinthető, hogy Franciaország a szovjet blokk országaival továbbra is kétoldalú alapon igyekezett fejleszteni kapcsolatait, és ellene volt a NATO és a Varsói Szerződés, illetve a Közös Piac és a KGST közötti közvetlen tárgyalásoknak.⁴ Ezért hangsúlyozták Párizsban az 1968. márciusi budapesti felhívással induló európai biztonsági konferencia tervéről, hogy „azt alaposan elő kell készíteni”. A francia fél még 1973 júliusában, a konferenciát megelőző külügyminiszeri találkozón is erőteljesen hangsúlyozta fenntartásait.⁵ Párizs ugyanis továbbra sem tudott azonosulni az enyhülés szovjet megközelítésével, amely az európai megosztottság felszámolása helyett éppen a kialakult érdekszféra-rendszert kívánta kodifikálni a konferencia fórumán. Így a francia kormány, noha 1969 októberében a nyugati országok közül elsőként fogadta el az európai biztonsági és együttműködési értekezlet megtartására vonatkozó szovjet javaslatot, ezt csak azzal a feltétellel tette, hogy ott megtárgyalják az emberi jogok kérdését is.⁶

Franciaország és Közép-Kelet-Európa viszonyát erőteljesen befolyásolta egy új fejlemény: a szociáldemokrata Willy Brandt hatalomra kerülése nyomán beindult a német *Ostpolitik*, amelyet a francia külügyi vezetés már ekkor gyanakvással szemlél. Mint ismeretes, 1970. augusztus 12-én az NSZK barátsági és együttműködési szerződést kötött a Szovjetunióval, novemberben normalizálta kapcsolatait Lengyelországgal, 1972-ben pedig az NDK-val. A rövidesen megfigyelhető német gazdasági térhódítás sikeressége annál inkább figyelemre méltó, mert az induláskor az NSZK a térség országai közül még csak Romániával volt szabályos diplomáciai kapcsolatban.⁷

A francia külpolitikában lényegében fennmaradt az a prioritási rend, amelyet az európai szocialista országok között még De Gaulle idején

³ Lásd például Valéry Giscard d'Estaing pénzügyminiszterként 1970 januárjában Bukarestben folytatott megbeszéléseit Ceaușescuval. Archives du Ministère des Affaires étrangères (a továbbiakban AMAE): Europe 1966–1970, Organismes internationaux et grandes questions internationales, carton 2033, (1970. január 14.). Pelen, romániai francia nagykövét távirata, *Conversation de M. Giscard d'Estaing avec M. Ceaușescu, II. Situation internationale* (Giscard d'Estaing úr beszélgetése Ceaușescu úrral, II. Nemzetközi helyzet).

⁴ MOL XIX-J-1-j, 1969. 38. doboz, Franciaország, 1-00769/1969 (1969. február 4.), a Külügyminisztérium XI. Területi Főosztályának feljegyzése, *A magyar-francia kapcsolatok helyzete, feladataink a kapcsolatok fejlesztése terén*.

⁵ SCHREIBER: i. m. 140–141.

⁶ Frédéric Bozo: *La politique étrangère de la France depuis 1945* (Franciaország külpolitikája 1945 után). Paris, La Découverte, 1997. 61.

⁷ Stephan MARTENS: *La politique à l'Est de la République fédérale d'Allemagne depuis 1949. Entre mythe et réalité* (A Német Szövetségi Köztársaság keleti politikája 1949 után. Mítosz és valóság.). Paris, PUF, 1998. 244. Idézi SCHREIBER: i. m. 125–126.

alakítottak ki. Franciaország továbbra is a Szovjetuniót tekintette legfontosabb partnerének. Ennél kisebb, de még érzékelhető figyelmet kapott Lengyelország, Románia és – az 1968-as csehszlovákiai események nyomán – Jugoszlávia. A régió többi országa, köztük a szovjet tábor államai közül a francia megítélés szerint is legnyitottabb és „legliberálisabb” Magyarország iránt viszont alig mutatott érdeklődést a párizsi külügyi adminisztráció.⁸

A francia-szovjet párbeszéd Pompidou elnöksége idején a korábbinál is intenzívebb lett. A közeledést segítette, hogy számos külpolitikai témában – így az arab-izraeli konfliktus, a vietnami háború és a német kérdés megítélésében is – hasonló véleményen volt Párizs és Moszkva. A rendszeres legfelsőbb szintű egyeztetést az is megkönnyítette, hogy Pompidou és Leonid Iljics Brezsnyev, a Szovjet Kommunista Párt Központi Bizottságának főtitkára jól megértették egymást. A francia kormányzat főként azért tartotta fontosnak a szovjetekkel való gyakori kontaktust, mert igyekezett megakadályozni, hogy az Egyesült Államok és az NSZK a Szovjetunióval együtt kisajátítsák az enyhülési folyamat alakítását. Ugyanakkor Pompidou, bár De Gaulle-nál nagyobb politikai jelentőséget tulajdonított a szovjet kapcsolatnak, világosan jelezni kívánta a közeledés határait is: kerekén megtagadta, hogy barátsági egyezményt írjon alá, és azt sem fogadta el, hogy a NATO és a Varsói Szerződés között tartandó fegyverzetcsökkentési tárgyalások során beszámítsák a francia fegyveres erőket is.⁹ Mindazonáltal az 1969 és 1974 közötti évek a francia-szovjet felső szintű érintkezés egyik legintenzívebb időszakát jelentették. 1969 októberében az új francia külügyminiszter, Maurice Schumann Moszkvába utazott, majd 1970 júniusában Andrej Andrejevics Gromiko szovjet külügyminiszter Párizsba. 1970 októberében Pompidou államfő a Szovjetunióba látogatott. A szovjet blokk országai közül elsőként Moszkvát felkereső francia elnök még a látogatás előtt hangsúlyozta, hogy a francia kormányzat számára a Szovjetunióval való kapcsolatot nem konjunkturális események, hanem hosszú távú tényezők határozzák meg. A Brezsnyevvel folytatott hosszú beszélgetések közben azonban Pompidou arra is emlékeztette partnerét, hogy Franciaország a nyugati oldalhoz tartozik, és alapvető fontosságúnak tartja a gazdasági integrációt és a politikai együttműködést a hozzá közel álló európai államokkal. 1971 októberében zajlott le Brezsnyev első hivata-

⁸ MOL XIX-J-1-j, 1970, 37. doboz, Franciaország, 14-002929/2/1970 (1970. december 11.), a Külügyminisztérium XI. Területi Főosztályának feljegyzése Miniszterhelyettesi értekezletre, *Magyar-francia kapcsolatok*.

⁹ Bozo: i. m. 61.

los látogatása Franciaországban, amelynek során a kiadott közlemény szerint „a párbeszéd és az együttműködés politikája” állt a középpontban. Elhatározták, hogy tovább fejlesztik a politikai konzultációkat, valamint a gazdasági és kulturális kapcsolatokat. A tervezett európai biztonsági és együttműködési konferencia megítéléséről a fentebb jelzett ellentétek azonban továbbra is fennmaradtak, s ezen az 1973. januári moszkvai és a júniusi párizsi Pompidou–Brezsnyevt-találkozó sem változtatott. A francia elnök 1974-ben, néhány héttel a halála előtt, még egyszer meglátogatta a szovjet pártfőtitkárt.¹⁰

A francia diplomaták számára a Szovjetunió után fontossági sorrendben Lengyelország és Románia következett. Románia esetében a Szovjetunióval szemben egyre markánsabban kibontakozó független külpolitikát méltányolták leginkább. Nicolae Ceaușescu, a Román Kommunista Párt főtitkára, az Államtanács elnöke 1970. júniusi párizsi tárgyalásai során is kinyilvánították, hogy a két ország hasonló álláspontot foglal el számos nemzetközi kérdésben. Francia részről azt hangoztatták, hogy a francia-román együttműködés példaértékű lehet a Nyugat és a Kelet közti kapcsolatokban. Megállapították ugyanakkor, hogy Románia Franciaországgal folytatott kereskedelmének szintje jóval alatta marad az NSZK-val vagy Olaszországgal lebonyolított forgalmának. Ebből következett, hogy a kétoldalú gazdasági kapcsolatok fejlesztését az egyik legfontosabb feladatnak tekintették. Megállapodást írtak alá a harmadik piaci együttműködésről, amely szocialista és kapitalista ország között az első ilyen egyezmény volt. 1971 novemberében Corneliu Mănescu külügyminiszter, majd decemberben a román vezérkar főnöke járt Párizsban. Vendéglátóik újfent kinyilvánították, milyen nagy jelentőséget tulajdonít a francia vezetés Romániának. 1973. január végén Maurice Schumann francia külügyminiszternek volt alkalma hasonlókat mondani Bukarestben. A látogatásról kiadott közös közleményben „a nemzeti függetlenségről”, „az erő alkalmazásáról történő lemondásról” és a „más országok belügyeibe való be nem avatkozásról” volt szó. Francia részről örömmel nyugtázták az ilyen tartalmú román megnyilatkozásokat. Az egyre elnyomóbbá váló Ceaușescu-rendszer belpolitikai sajátosságait a francia adminisztráció jelentős része nem vette figyelembe. Sőt, számos magas beosztású hivatalnok továbbra is „a Kelet De Gaulle-ját látta Ceaușescuban.”¹¹

¹⁰ SCHREIBER: i. m. 124., 127–129., 131–132., 139–140., 142.

¹¹ Uo. 126., 132., 139.

A francia diplomácia – a De Gaulle-i irányvonal folytatásaként – a Lengyelországgal való kapcsolatok ápolására a térség többi államához képest szintén nagyobb súlyt helyezett. Jacques Chaban-Delmas francia miniszterelnök 1970 novemberében főként azért ment Varsóba, hogy megnyugtassa a lengyel kormányzatot a De Gaulle utáni francia vezetés szándékait illetően. Az aláírt közös közlemény le is szögezte, hogy mindkét ország az együttműködés fejlődését kívánja „minden területen”. A deklaráció súlyát azonban némileg csökkenti, hogy hasonló elveket már az 1967. szeptemberi közleményben is lefektettek – különösebb folytatás nélkül. 1972 októberében Edward Gierk volt a francia főváros vendége. Az egykor Franciaországban bányászként dolgozó, franciául beszélő és frankofil lengyel vezető látogatásakor is született egy nyilatkozat „a barátságról és az együttműködésről” – a jelentősebb gyakorlati következmények azonban újra csak elmaradtak.¹² A szintén relatív prioritású francia-jugoszláv kapcsolatok legfontosabb eseménye az volt, hogy Josip Broz Tito, a Jugoszláv Kommunista Szövetség elnöke, Jugoszlávia köztársasági elnöke 1970 októberében Párizsba látogatott. A jugoszláv vezető főként arra akarta emlékeztetni Pompidout, hogy a blokkpolitikáról, valamint az európai együttműködésről és biztonságról mennyire hasonló elveket vallanak.¹³ A francia külpolitika tehát az általa Közép-Kelet-Európán belül kiemelten kezelt Romániával, Lengyelországgal és Jugoszláviával való viszonyában Pompidou elnöksége idején sem mutathatott fel érdemi előrehaladást jelentő eredményeket.

A régió többi államára a francia diplomácia irányítói még a „prioritásoknál” is kevesebb figyelmet fordítottak. Voltak ugyan kétoldalú konzultációk, ezek azonban – a francia fél tudatos politikájának eredményeként – nem emelkedtek a nagyobb elismertséget jelentő államfői szintre. Így 1971 szeptemberében Maurice Schumann francia külügyminiszter ellátogatott Szófiába, ahol a bolgár vezetőktől főként az európai biztonsági konferencia mielőbbi összehívásának fontosságáról hallhatott. 1973 júliusában Pierre Messmer francia miniszterelnök és Michel Jobert külügyminiszter járt Bulgáriában.¹⁴ Csehszlovákia helyzete az 1968-as intervenció következtében, jóval enyhébb formában ugyan, de a kádári Magyarország 1956 utáni diplomáciai elszigeteltségére emlékeztetett. A francia illetékesek tudatták a csehszlovák vezetéssel, hogy különösebben nem neheztelnek rá, de egy ideig nem vállalják a maga-

¹² Uo. 129–130., 138.

¹³ Uo. 129.

¹⁴ Uo. 130., 141.

sabb szintű érintkezést. A De Gaulle által el nem ismert Német Demokratikus Köztársasággal viszont a kapcsolatok látványos bővülésének lehetünk tanúi. 1973. február 9-én a francia kormány hivatalosan elismerte az NDK létét. Párizs és Kelet-Berlin között már ezt megelőzően is volt hivatalos érintkezés, hiszen 1970-ben hosszú lejáratú kereskedelmi egyezményt is kötött a két ország. A politikai és a kulturális kapcsolatok fejlesztése azonban nagyobb nehézségbe ütközött. 1974 januárjában a francia Nemzetgyűlés elnöke, Edgar Faure tett hivatalos látogatást az NDK-ban. 1974. február 22-én agrément-t kapott az NDK első franciaországi nagykövete, majd néhány nappal később Franciaország első kelet-németországi nagykövete mutatta be megbízólevelét Erich Honeckernek.¹⁵ Az önmagát a szovjet blokktól is elszigetelő Albániával a francia külügynek alig volt kapcsolata.

Magyarországról az 1970-es évek elején viszonylag pozitív kép élt a francia kormányzati körökben. Úgy ítélték meg, hogy bár a Szovjetunió egyik leghűségesebb szövetségese a nemzetközi politikában, igyekszik egyre erősebb kapcsolatokat kiépíteni a Nyugattal, belpolitika tekintetében pedig a szovjet blokkon belül a legliberálisabb állam. Mindennek ellenére Magyarország nem került Párizs Közép-Kelet-Európán belüli prioritásai közé. A kapcsolattartás folyamatossága azonban a magyar vezetés számára már önmagában is jelentős eredménynek tűnt. 1971. április végén és május elején Tímár Mátyás miniszterelnök-helyettes Franciaországban tárgyalt. 1971 szeptemberében Maurice Schumann francia külügyminiszter jött hivatalos látogatásra Magyarországra. A legmagasabb szintű kontaktus Pierre Messmer francia miniszterelnök és Michel Jobert külügyminiszter magyarországi útja volt 1973 júliusában. Az ennek alkalmából folytatott tárgyalások egyik legfontosabb mozzanataként Jobert visszatért az 1973 júliusában a helsinki külügyminiszteri értekezleten elmondott beszédére, és módosította azt. Ott ugyanis erőteljesen hangsúlyozta Európa megosztottságát. Budapesten viszont hozzátette, hogy a béke és az együttműködés megteremtéséhez jelenleg ebből az adottságból kell kiindulni. Arról beszélt, hogy a termékek, emberek és gondolatok szabad mozgása lehetővé teszi, hogy fejlődjön a népek közötti együttműködés. Annak a véleményének is hangot adott, hogy ezeken a területeken valóban lehetséges az előrelépés, hiszen a megvalósításhoz nem kell sem a határokat, sem az egyes államok politikai rendszerét módosítani. Vagyis – a félreértések elkerülése végett – megerősítette Helsinkiben mondott beszédét: a francia kormányzat a kommu-

¹⁵ Uo. 140–142.

nista rendszerek megváltoztatását nem szabja a kooperáció feltételül.¹⁶

A magyar diplomácia, helyesen, Magyarországot nem sorolta a Franciaország által viszonylag kiemelten kezelt térségbeli országok közé, amit részben a magyar-francia történelmi kapcsolatok hátrányos hagyományával magyarázott (Trianon, kisantant). Párizs visszafogottságát mutatta például, hogy az állami szervek nem ösztönözték hatékonyan a francia üzleti köröket magyarországi befektetésekre, de a Magyarországról tanulmányútra érkezőknek folyósított ösztöndíjak igen alacsony összege is az érdektelenség benyomását keltette.¹⁷ Mindennek ellenére a magyar vezetők nagy jelentőséget tulajdonítottak a francia kapcsolatoknak. Úgy ítélték meg, hogy Franciaország önálló atomműterővel rendelkező befolyásos nagyhatalom, amelynek a nyugati szövetséget megosztó önálló külpolitikai törekvései számos ponton találkoznak a szocialista országok nemzetközi érdekeivel: például a Közel-Kelet vagy Vietnam esetében. A budapesti külügyi illetékesek úgy látták továbbá: Magyarországnak érdekében áll, hogy az „iparilag fejlett”, a „tőkés világ élenjáró technikáját, gazdasági módszereit” alkalmazó Franciaországgal minél szorosabb gazdasági kapcsolatokat alakítson ki. A cél elérésére a politikai, a gazdasági és a kulturális területet egyaránt felölelő komplex tervet dolgoztak ki.¹⁸ Még Kádár János nem hivatalos látogatásra „küldésének” lehetőségét is mérlegelték.¹⁹

Pompidou elnöksége idején is fennmaradt tehát az egyes közép-kelet-európai államok közötti prioritásbeli eltérés, sőt a térség iránti általános francia érdektelenség növekedésével még markánsabbá vált. Franciaország gazdasági és politikai jelenléte, a térség államainak erőteljes közeledési szándéka ellenére, érezhetően csökkent. Feltételezhetően szintén régióknak leértékelődésének irányában hatott, hogy az amerikai-szovjet fegyverzetcsökkentési megállapodások és a szovjet-nyugatnémet közeledés a szovjetek számára másodlagossá tették a Franciaországgal való viszonyt – Párizs kapcsolatépítési erőfeszítései ellenére. Noha a magas szintű kontaktus, mint láttuk, mindvégig megmaradt, a francia-szovjet dialógus elvesztette korábbi példaszerű, különleges jellegét.²⁰ A német

¹⁶ Uo. 130–131., 141.

¹⁷ MOL XIX-J-1-j, 1974, 43. doboz, Franciaország, 142-004189/1974 (1974. június 27.), a párizsi magyar nagykövetség jelentése, *Beszámoló jelentés*.

¹⁸ MOL XIX-J-1-j, 1970, 37. doboz, Franciaország, 14-002929/2/1970 (1970. december 11.), a Külügyminisztérium XI. Területi Főosztályának feljegyzése Miniszterhelyettesi értekezletre, *Magyar-francia kapcsolatok*.

¹⁹ MOL XIX-J-1-j, 1969, 38. doboz, Franciaország, 1-00769/3/1969 (1969. december 8.), a Külügyminisztérium XI. Területi Főosztályának feljegyzése, *A magyar-francia politikai kapcsolatok*.

²⁰ Bozo: i. m. 66.

Ostpolitik hatása egyre jobban érződött Közép-Kelet-Európában. Bonn Párizsnál gazdaságilag sokkal erőteljesebben jelen volt még a „francia orientáltságúnak” tartott Romániában és Lengyelországban is. Bár a „német előretörés” a francia külügyet kezdettől fogva zavarta, Párizs mégsem érezte magát ösztönözve, hogy lényegileg módosítsa Közép-Kelet-Európára vonatkozó politikáját. Pedig a „német veszélyre” régióbeli tárgyalópartnerei is számos esetben figyelmeztették. Még a közép-kelet-európai országok is előnyösebbnek tartották a maguk számára az NSZK gazdasági befolyásának kiegyensúlyozását.²¹ A francia kormányzat aktivizálására irányuló erőfeszítéseik azonban igen csekély eredménnyel jártak.

²¹ MOL XIX-J-1-j, 1970, 37. doboz, Franciaország, 14-002929/2/1970 (1970. december 11.), a Külügyminisztérium XI. Területi Főosztályának feljegyzése Miniszterhelyettesi értekezletre, *Magyar-francia kapcsolatok*.